

Jean de Terrevermeille (Johannes de Terra Rubea) o zasadach sukcesji Korony podług praw fundamentalnych Królestwa Francji

Abstract:

The article introduces the issues of monarchist doctrines from the theoretical and historical perspective. The starting point is the distinction between two types of monarchical consciousness: spontaneous (pre-reflective), which manifests itself as a sentiment founded on a religious basis and the feeling of the monarch's relationship with the sacred, and the doctrinal (theoretical), which is an answer to the basic question of political philosophy what is the best system. The theoretical models of monarchism are also related to historical variations of the types of monarchy. In the course of the argument, it is concluded that although the theory of monarchy had been developed since antiquity, doctrinal monarchism gained special importance after the revolutionary „schism of being”, because monarchy, previously considered an obvious and given form of government, was violently questioned, which forced monarchists to look for arguments to defend it.

Keywords: monarchism; monarchy; heredity; election; consciousness; doctrine

Słowa kluczowe: monarchizm; monarchia; dziedziczność; elekcyjność; świadomość; doktryna

„Godności królewskie należą do całego mistycznego ciała państwowego królestwa, podobnie jak godności kościelne należą do Kościoła.”

Jean de Terrevermeille

1. Wprowadzenie

O życiu autora „statutowej” (czyli „konstytucyjnej” we współczesnym rozumieniu) teorii następstwa tronu w Królestwie Francji, opartej o rozpoznanie prawa zwyczajowego, wiadomo stosunkowo niewiele. Wiemy wszelako, że późnośredniowieczny jurysta Jean

de Terremerveille – znany wcześniej także jako Jean de Terrerouge, stąd też zlatynizowana forma jego nazwiska brzmiała Johannes de Terra Rubea – pochodził z Langwedocji i przez niemal całe życie związany był ze środowiskiem prawniczym w Nîmes. Urodził się tamże około 1370 roku i już w 1381 wstąpił na uniwersytet w Montpellier, sławny w średniowieczu przede wszystkim z fakultetu medycznego. Licencjat z prawa uzyskał w 1395 roku i nie kontynuując studiów rozpoczął praktykę prawniczą w mieście rodzinnym. Dwukrotnie (1399 i 1405) sprawował tam urząd konsula. W latach 1420–1424 był adwokatem królewskim w seneszalacie Beaucaire. Wiadomo, że oprócz najbardziej znanego swojego dzieła, o którym będzie mowa niżej, napisał traktat *De potestate Papae*, ale jego tekst nie zachował się. Zmarł w Nîmes 25 czerwca 1430 roku.

Dziełem życia Jeana de Terremerveille'a był złożony z trzech esejów i ogłoszony w 1419 roku traktat łaciński pod tytułem *Contra rebels suorum regum*, którego najważniejsza część¹, dotycząca prawa sukcesyjnego, nosi tytuł *Tractatus de jure futuri successoris legitimi in regni hereditatis*². Należy podkreślić, że dzieło to powstało w kontekście najbardziej dramatycznego zerwania z prawem zwyczajowym, jakim był podbój części Francji przez Anglików i zawarty wkrótce układ z Troyes z 21 maja 1420 roku. Na mocy tego traktatu król Francji Karol VI – pokonany, ubezwłasnowolniony i chory psychicznie – „usynawiał” Henryka V, króla Anglii (oddając mu także swoją córkę Katarzynę za żonę) oraz „przekazywał” mu – jako „dziedzicowi Francji” (*héritier de France*) – oraz jego zstępny „na wieczne czasy” (*perpétuellement*) prawa do korony królestwa Francji. Obie korony – francuska i angielska – miały być także odtąd „zjednoczone na zawsze i na wieczność” (*unies por toujours et à perpétuité*) pod panowaniem jednej osoby³.

2. Prawa fundamentalne

Zanim przejdziemy do prezentacji wykładu langwedockiego jurysty na temat zasad sukcesji, wyjaśnijmy czym we Francji są „prawa fundamentalne królestwa” (*les lois fondamentales du royaume*)⁴? Wyrażenie to pojawia się wprawdzie po raz pierwszy dopiero w 1575 roku – w kontekście kryzysu politycznego i religijnego Francji oraz namysłu nad granicami suwerenności królewskiej⁵, ale stanowi ekspresję rzeczywistości istniejącej

¹ Godny uwagi jest wszakże również traktat trzeci (*Tractatus tertius*), w którym autor rozwija koncepcję królestwa jako ciała mistycznego (*corpus mysticum*), inspirowaną zarazem teologią św. Pawła i prawem rzymskim, ale oryginalną.

² Zob. J. Barbey, *La Fonction royale. Essence et légitimité d'après les Tractatus de Jean de Terremerveille*, Paris 1983.

³ Zob. J.-M. Carbasse, G. Leyte (éds.), dz. cyt., *L'État royal, XIIe–XVIIIe siècles. Une anthologie*, Paris 2004, s. 75–78.

⁴ O prawach fundamentalnych w ogólności zob.: A. Lemaire, *Les lois fondamentales de la monarchie française, d'après les théoriciens de l'ancien régime*, Paris 1907, reprint: Genève 1975; J. Barbey, F. Bluche, S. Rials, *Lois fondamentales et succession de France*, Paris 1987³; A. Bonnefin, *La Monarchie française, 987–1789: constitutions, lois fondamentales*, Paris 1987.

⁵ Zob. J.-M. Carbasse, G. Leyte (éds.), dz. cyt., s. 59.

od wieków – królestwa, które jest „ukonstytuowane” (*constitué*) podług praw zwyczajowych, uświęconych tradycją. Prawa te nie były spisane, lecz kształtowały się w zwyczaju, który zostaje wyartykułowany i zdefiniowany teoretycznie dopiero w sytuacji politycznego kryzysu, kiedy zwyczaj jest przez kogoś kwestionowany. Pierwszy taki przypadek zaistniał w wieku XIV, po wygaśnięciu dynastii kapetyńskiej w linii prostej (1328), drugi w związku z traktatem w Troyes (1420). W kontekście obu tych zdarzeń Jean de Terremerveille, broniący owych praw fundamentalnych, ukuł pojęcie „statutowej” (*statutaire*) natury prawa sukcesyjnego, charakteryzując je jako prawo stojące ponad królem (*lex supra regem / loi au-dessus du roi*). Najogólniej można to ująć w teoremacie, iż władza królewska (Korona w sensie abstrakcyjnym) jest „niedysponowalna” (*indisponible*), stanowiąc nie własność króla czy dynastii, lecz niematerialną własność narodu. Dystynkcję tę uwidacznia dobrze również stosowane wcześniej określenie praw fundamentalnych jako „praw królestwa” (*lois du royaume*) odróżnionych wyraźnie od „praw króla” (*lois du roi*).

Prawa fundamentalne są więc starodawną konstytucją „naturalną” (*naturelle*) i „zwyczajową” (*coutumière*) Francji, określaną również jako „prawo publiczne nakazane i uświęcone przez zwyczaj” (*droit public impératifs et consacrés par l'usage*). Nie jest to zatem „konstytucja” w sensie formalnym (spisany dokument o charakterze ustawy konstytucyjnej), lecz jest to konstytucja w sensie materialnym – jako organizacja władzy politycznej. Nigdy nie skodyfikowane w pełni – a tylko, jak wspomniano, okazyjnie definiowane w takim zakresie, jaki był konieczny dla ich obronienia – prawa fundamentalne posiadają sens i zakres szerszy oraz węższy – dotyczący zasad przekazywania (*dévolution*) korony francuskiej. Chociaż tu interesuje nas zasadniczy ów drugi, węższy sens, to jednak warto wspomnieć, że w sensie szerszym obejmują one również zasady dotyczące regaliów oraz rytu koronacyjnego i namaszczenia królów, a także wolności fundamentalnych i przywilejów osób oraz wspólnot (terytorialnych, religijnych, stanowych), podlegających koronie Francji. Zakładają się one na podwójnym rozróżnieniu: osoby fizycznej króla od korony Francji, w której dyspozycji znajdują się księżęta należący do dynastii królewskiej (a nie na odwrót), tym samym zaś na prawnym rozróżnieniu domeny publicznej królestwa, w której panują prawa fundamentalne, od domeny prywatnej króla (podlegającej ogólnym zasadom dziedziczenia w prawie cywilnym), a także na rozróżnieniu całego wspólnego, mistycznego ciała politycznego (*corpus mysticum politicum*) Królestwa Francji od tworzących je części, tj. trzech stanów: kleru, szlachty i stanu trzeciego, rządzących się swoimi wewnętrznymi prawami i przywilejami. W konsekwencji tegoż do praw fundamentalnych należą także obowiązki Korony względem poddanych, takie jak: zobowiązanie do nieustanawiania nowych podatków bez zgody „ludu” (Stanów Generalnych); zobowiązanie do respektowania przywilejów osób, stanów i miast; zakaz zbywania dóbr Korony. Wspólnie prawa te fundują zatem „prawowitość polityczną prawa boskiego” (*légitimité politique de droit divin*) królestwa Francji, którego modelem jest biblijne królestwo Dawida. Adagium: „jedna wiara, jedno prawo, jeden król” (*une foi,*

une loi, une roi), wskazuje, iż prawa królewskie (*lois royales*) są podporządkowane: po pierwsze, prawom boskim (*lois divines*), po drugie, prawom fundamentalnym (*lois du royaume*).

3. Zasady przekazywania Korony

Najogólniejszą zasadą dewolucji Korony jest, wspomniana już, jej **niedysponowalność** (*indisponibilité*), oznaczająca zasadniczo dwie rzeczy: a) nikt, łącznie z panującym królem, nie może wyznaczyć arbitralnie sukcesora, lecz Korona jest przekazywana mocą prostego zwyczaju: „*Syn zastępuje ojca nie jako spadkobierca, lecz w charakterze następcy, na mocy niezastąpionego działania z góry określonego obyczaju*”⁶; b) skoro król nie może scedować na nikogo władzy, ani wydziedziczyć tego, któremu władza ta się zwyczajowo należy, nie ma on także prawa abdykować ani uchylić się od przyjęcia należnej mu Korony, bo nie on jest źródłem prawa sukcesyjnego, tylko Bóg i boskie upoważnienie, wyrażone w niezależnym od ludzkiej woli porządku przekazywania Korony. Dlatego w naturalnym porządku **sukcesji**, a nie w zwykłej dziedziczności, która może być modyfikowana (tam, gdzie jest dziedziczenie, można też wydziedziczyć), tkwi istota praw dewolucyjnych. Sukcesor jest „dziedzicem koniecznym” (*héritier nécessaire*), tj. desygnowanym przez zwyczaj, który też dlatego nie posiada władzy „wynalezienia” czy „wymyślenia” (*inventer*) dziedziczenia⁷: to on jest „znajdowany” przez zwyczaj. Jak konkluduje jeden z największych znawców tematu, prof. Jean Barbey, król nie jest panem ładu politycznego, lecz tylko jego regulatorem, podporządkowanym Boskiemu Autorowi tego ładu: „Władza królewska musi zawsze zawierać swoją akcję w wartościach czystych Prawa. Francja monarchiczna, Francja Starego Porządku jest na wskroś antywoluntarystyczna; ani instalacja króla, ani jego działanie, nie zawierają nawet ułamka subiektywnej woli. **Monarchia to świat prawa obiektywnego, który nie ma w swojej zasadzie niczego «ludzkiego», który wyklucza samowolę** [podkr. moje – J.B.]”⁷.

„Niedysponowalność” pociąga zatem za sobą „**zasadę niezbywalności**” (*règle d’inaliénabilité*) praw do Korony, a tym samym niezbywalności domeny (*du domaine*) królewskiej, ponieważ zrzec się można jedynie tego, czego się jest właścicielem, królestwo zaś nie jest własnością króla⁸. Król i Korona pozostają natomiast w „małżeństwie mistycznym” (*mariage mystique*), toteż tak samo jak mąż nie jest właścicielem swojej żony, tylko jej opiekunem (i głową małżeństwa), i tak jak mąż nie może też dysponować posagiem żony, a jedynie nim zarządza dla wspólnego pożytku, tak

⁶ *Manifest Legitymistyczny*, przeł. E.N. i M.K., „Pro Fide Rege et Lege” 1992, nr 1(12), s. 11.

⁷ J. Barbey, *Légitimité et légalité*, „Feuille d’Information Légitimiste” 1993, nr 112/113, s. 2; zob. także: Idem, *Être Roi. Le Roi et son gouvernement en France de Clovis à Louis XVI*, Paris 1992.

⁸ Orzeczenie legisty Pierre’a de Cugnieres z 1329 roku, podczas zgromadzenia notabli zwołanego przez Filipa VI – cyt. za: F. Bouscau, *Les lois fondamentales du Royaume de France*, <http://www.viveleroy.fr/Les-lois-fondamentales-du-Royaume,123.html>.

samo król nie może swobodnie dysponować domeną królewską, która jest „posagiem Korony”.

Pierwsza konkluzja: jedne rzeczy, jak domy, pola i inne przedmioty należące do osób prywatnych, dzierżone są patrymonialnie; inne, jak dobra publiczne, w żaden sposób nie mogą być dzierżone patrymonialnie [...].

Druga konkluzja: przy rzeczach zdatnych do sukcesji [...] istnieje możliwość dwójakiej sukcesji: jedna jest patrymonialna – teksty prawa kanonicznego nazywają ją także dziedziczną [...], druga jest pierwotna, ani patrymonialna, ani też dziedziczna, lecz powstająca wskutek porzucenia przez kogoś rzeczy lub opuszczenia stanowiska [...].⁹

W tym kontekście Jean de Terremerveille unaocznia niemożliwość jakiegokolwiek modyfikacji prawa sukcesyjnego, która wydziedziczałaby prawowitego Delfina. Dowodzi, iż królestwo jest rzeczą publiczną (*chose publique*) a nie dobrem prywatnym, królowanie zaś funkcją a nie ojcowizną (*patrimoine*). Korona (królestwo) jako dobro publiczne jest niepodzielna, toteż inne niż sukcesor Korony dzieci króla nie mogą domagać się jakiegokolwiek jego części, tak jak by była ona dobrem prywatnym do podziału, zwyczaj pozwala natomiast, aby król dawał im jako wasalom jakieś ziemie w postaci apanaży (łac. *ad panem*) w użytkowanie. Wola (osobista) króla, ani jakiegokolwiek innej osoby w królestwie, nie ma żadnego udziału w funkcjonowaniu zasad dewolucji Korony, o których decyduje wyłącznie zwyczaj. Król nie może także ani ograniczyć uprawnień czy zakresu władzy swoich sukcesorów, ani ich powiększyć.

Dziesiąta konkluzja: nigdy nie było wolno królom Francji – tak i obecnemu władcy nie wolno – sporządzać testamentu dotyczącego królestwa i czynić tą drogą dziedzicem swego pierwotnego syna, czy też jakąś inną osobę. Ta konkluzja wynika z tego [...], że prawo zwyczajowe nie postanowiło, iż można dysponować królestwem za pomocą testamentu; postanowiono natomiast co do tej kwestii w prawie pospolitym, że możliwość dysponowania królestwem za pomocą testamentu nie istnieje, jak i nie ma sukcesji dziedzicznej. [...] ¹⁰

Ile jest konkretnie zasad dotyczących sukcesji Korony? Trudno tu o precyzję, bo w zależności od tego czy pewne z nich ujmuje się łącznie, czy też jako aspekty tej samej zasady, wymienia się ich 4, 5 lub 7; nadto współcześnie, w kręgu autorów popierających uzurpację orleanistyczną, dochodzi jeszcze jedna, pseudozasada „narodowości” (*nationalité*), ale tej nie ma żadnego powodu brać pod uwagę ze względu na jej jaskrawy anachronizm.

W każdym bądź razie możemy powiedzieć, że sfera praw fundamentalnych ogniskuje się wokół czterech zagadnień: a) zwyczajowej dziedziczności; b) płci monarchy; c) rozróżnienia pomiędzy królem jako osobą fizyczną i Koroną; d) wyznania króla.

⁹ Statutowa teoria następstwa tronu z 1420 r. z Traktatu Jana de Terra Rubea, [w:] *Powszechna historia państwa i prawa*. Wybór tekstów źródłowych. Wyboru dokonali M.J. Ptak i M. Kinstler, Wrocław 1996, s. 51–52.

¹⁰ *Statutowa teoria...*, s. 52.

1) **Zasada dziedziczności (*règle de l'hérédité*)**. W prostym sensie oznacza ona, iż syn króla następuje po swoim ojcu. Trzeba wszelako zaznaczyć, że zasada ta kształtowała się stopniowo i w długim przedziale czasu. Na początku, monarchia frankijska była – jak wszystkie archaiczne monarchie – elekcyjna; chodzi tu jednak o elekcję dokonywaną w wąskim gronie kandydatów z rodu królewskiego (Merowingów), postrzeganego zresztą, jeszcze w tradycji pogańskiej, jako „królowie cudotwórcy” (*rois thaumaturges*)¹¹; podobnie, grono elektorów ograniczało się do szefów klanów oraz członków rodziny królewskiej. Kolejnym etapem (także za Karolingów) był podział królestwa pomiędzy wielu dziedziców naturalnych. Stopniowe przewyżnianie tego stanu rzeczy następowało od wybrania następcy przez króla spośród swoich synów oraz ukoronowanie go jako współpanującego za życia ojca (pierwszy taki przypadek zaistniał za króla Lotara, panującego w latach 954–956, i jego syna Ludwika V, jako koregenta od 979, i został potem przejęty przez Kapetyngów), poprzez legalne przekazanie władzy tylko najstarszemu synowi, łącznie z formalnym aktem elekcji przez 12 parów Francji i aklamacją ludu, aż do ostatecznego ustalenia się zasady sukcesji naturalnej najbliższego dziedzica, bez wymogu żadnych dodatkowych formalności. Stało się to za Filipa II Augusta (1180–1223) – ostatniego króla koronowanego za życia ojca, oraz pierwszego, który zaczął posługiwać się tytułem „króla Francji” (*rex Franciae / roi de France*) zamiast „król Franków” (*rex Francorum / roi des Francs*), co oznaczało przejście od monarchii patrymonialnej do korporacyjnej, czyli także odróżnienie Korony od fizycznej osoby króla.

Jak powiedziano wyżej, nie jest to jednak prosta dziedziczność (*simplement héréditaire*), bo królestwo nie jest dobrem prywatnym, lecz publicznym, tylko sukcesja quasi-dziedziczna (*succession quasi-héréditaire*); nowy król nie dziedziczy w sensie dosłownym, tak jak syn dziedziczy majątek po ojcu, lecz zajmuje zwolnione przez poprzednika miejsce jako jego sukcesor (*succeseur*) w spełnianiu funkcji królewskiej.

Czternasta konkluzja: jak wynika z tego, co wyżej powiedziano, następstwo tronu w królestwie Francji nie jest ani dziedziczne, ani też – w normalnych warunkach – elekcyjne, skoro nikt nie wybiera i skoro elekcja jest – według Filozofa [tj. Arystotelesa – przyp. mój J. B.] – aktem woli; [...]. Jest to natomiast **sukcesja pierwotna** [podkr. moje – J.B.], stworzona przez samą moc prawa zwyczajowego i przyznana przez nie pewnym osobom. [...]¹².

2) **Zasada pierworództwa (*règle de la primogéniture*)** albo **starszeństwa (*aînesse*)**. Królem musi zostać najstarszy żyjący syn poprzedniego króla, ten zaś ma obowiązek przedstawić swojego następcę jako prawowitego sukcesora tak szybko, jak to możliwe, aby zapobiec ewentualności zamachu stanu przez uzurpatora po swojej śmierci. Pierw-

¹¹ Zob. M. Bloch, *Królowie cudotwórcy. Studium na temat nadprzyrodzonego charakteru przypisywanego władzy królewskiej zwłaszcza we Francji i w Anglii*, Warszawa 1998.

¹² *Statutowa teoria...*, s. 52.

szym precedensem tego rodzaju było powołanie w 1027 roku przez Roberta II Pobożnego na koregenta swojego drugiego syna Henryka, gdy zmarł bezpotomnie jego starszy brat i dotychczasowy koregent króla, Hugon II. Próbowano się temu sprzeciwić małżonka króla, preferująca desygnowanie kadeta, lecz pretensja ta została oddalona i odtąd nikt już tej zasady nie kwestionował. Wynikły z niej natomiast dwie konsekwencje: po pierwsze ustalenie wieku dojrzałości (*majorité*) króla, wymaganej do objęcia władzy, na 14 lat¹³, po drugie, uściślenie, iż regencja – konieczna w razie małoletności króla (wielokrotnie) albo jego nieobecności, z przyczyn takich jak na przykład: udział w krucjacie (przypadek św. Ludwika IX) czy dostanie się do niewoli (przypadek Jana II Dobrego i Franciszka I), albo wreszcie trwała choroba, powodująca niezdolność do pełnienia funkcji (przypadek Karola VI Szalonego) – nie oznacza *interregnum*, a jedynie tymczasowe wykonywanie władzy w zastępstwie i w imieniu króla¹⁴.

3) **Zasada sukcesji wyłącznie przez potomków płci męskiej (*règle de la masculinité*)**. Dalszą konsekwencją wykluczenia możliwości panowania we Francji kobiety jest jej niezdolność do „przeniesienia” prawa do Korony na jej potomków, nawet płci męskiej. Nie ma natomiast żadnych przeszkód, aby sprawowała ona regencję, która jest (jak wynika z poprzedniej zasady) jedynie zastępowaniem króla¹⁵.

Pierwszy powód, dla którego kobiety są wykluczone z sukcesji Korony, pochodzi z tradycji frankijskiej, czyli tzw. prawa salickiego (*lex salica / loi salique*), które wyłączało kobiety z dziedziczenia ziemi¹⁶. *Lex salica*, nazwane tak *a posteriori* przez kronikarza Richarda Lescot, który znalazł w 1358 roku w bibliotece Saint-Denis tekst oryginalny merowińskich alodiów (*De allodis*) z 511 roku, a w nim dwa adagia: *le royaume de France ne saurait tomber de lance en quenouille*¹⁷ i *nemo ad alium transfere potest quam ipse habet* (nie można przekazać praw, których się nie posiada, a więc kobieta nie może przekazać prawa do Korony, bo go nie ma), zostało faktycznie przywołane dwukrotnie w XIV wieku: pierwszy raz w 1316 roku, po śmierci Jana I Pogrobowca, zmarłego po pięciu dniach od urodzenia się, w obronie praw jego stryja Filipa V Długiego, a przeciwko roszczeniu

¹³ Ordonansem wydanym z Vincennes w 1374 roku Karol V obniżył jeszcze ten wiek do 13 lat i jednego dnia – zob. J.-M. Carbasse, G. Leyte (éds.), dz. cyt., s. 60–65. Dla porównania: w prawie feudalnym wiek dojrzały był osiągnięty dopiero wraz z ukończeniem 21 lat.

¹⁴ Zob. J.-M. Carbasse, G. Leyte (éds.), dz. cyt., s. 94.

¹⁵ Zob. L. Theis, *Loi salique : il n'y aura pas de reine de France*, Bordeaux 2007 s. 47. Na temat prawa salickiego zob. także: P. Viollet, *Comment les femmes ont été exclues en France de la succession à la Couronne*, „Mémoires de l'Académie des Inscriptions”, 34 (1893); J. Viard, *Philippe de Valois et la succession au trône au Moyen Âge*, Paris 1921, H. Schedgen, *Die Französische Thronfolge (987–1500): der Ausschluss des Frauen un das salische Gesetz*, Bonn 1976; C. Beaune, *Histoire et politique: la recherche du texte de la loi salique de 1350 à 1450*, [w:] *Actes du CIVE Congrès national des Sociétés savantes*, Tours 1979.

¹⁶ „Kobieta zaś nie posiada żadnego prawa do dziedziczenia ziemi, która w całości niech przejdzie do płci męskiej, tj. braci” – *Powszechna historia państwa i prawa*. Wybór tekstów źródłowych. Wyboru dokonali M.J. Ptak i M. Kinstler, Wrocław 1996, s. 39.

¹⁷ Dosł. „Królestwo Francji nie może spaść z włóczni ożypalki”.

siostry Jana – Joanny d'Évreux; drugi raz w 1328 roku, po śmierci ostatniego Kapetynga w linii prostej, Karola IV Pięknego, w obronie praw Filipa VI Walezjusza, aktualnie najstarszego męskiego przedstawiciela dynastii, a przeciwko roszczeniom zgłoszonym przez króla Anglii Edwarda III, jako wnuka Filipa IV Pięknego i syna jego córki – Izabeli Francuskiej. To roszczenie zostało wznowione po kilkudziesięciu latach, w kolejnej fazie wojny stuletniej, przez Henryka V, oraz wsparte wykoncypowanym bezpodstawnie argumentem¹⁸, jakoby prawo salickie obowiązywało jedynie na obszarze pomiędzy Salą a Elbą, czyli pierwotnej siedziby Franków Salickich, podczas gdy było to prawo plemienne, nie zaś terytorialne. Aposterioryczność zdefiniowania zasady *masculinité* (co jest czasami argumentem wysuwany przez jej przeciwników) nie zmienia również faktu, że nigdy dotąd w historii Franków i Francji kobieta ani nie dziedziczyła Korony, ani nawet nie przekazywała tej sukcesji swojemu męskiemu potomkowi, zasada ta była więc bez wątplenia prawem zwyczajowym. Dlatego też nie jest istotna inna wątpliwość, a mianowicie czy owo wyłączenie w *lex salica* dotyczyło prawa cywilnego czy publicznego, gdyż Frankowie nie znali jeszcze tego rozróżnienia, toteż przeważa tutaj „autorytet zwyczaju” (*l'autorité de la coutume*), obserwowanego w historii przekazywania Korony za wszystkich kolejnych dynastii (merowińskiej, karolińskiej i robertyńsko-kapetyńskiej)¹⁹.

Jednakowoż *lex salica* nie jest ani jedynym, ani nawet głównym, powodem wykluczenia kobiet od sukcesji Korony Francji. Ten powód najważniejszy jest natury teologicznej i wiąże się z quasi-kapłańskim charakterem sakry monarszej króla Francji (określanej niekiedy nawet jako „ósmo sakrament”, choć to ostatecznie nie zostało zaakceptowane przez Kościół²⁰), jako „porucznika Chrystusa” (*lieutenant du Christ*) na ziemi, namaszczonego tak samo jak biskupi, a nawet „biskupa zewnętrznego” (*l'évêque du dehors*) w Kościele, mającego – nadany przez papieży – przywilej odprawiania nieszporów w Boże Narodzenie, tymczasem kobieta nie może być katolickim kapłanem. Francja jest „królestwem lilii” (*royaume de fleurs de lys*), tymczasem w Ewangelii wg św. Mateusza czytamy, iż „lilie nie pracują ani przędą” (Mt 6,28), a przędzenie jest czynnością kobiet.

4) **Zasada pokrewieństwa męskiego (*règle de la collatéralité masculine*)**. W wypadku braku potomka męskiego panującego króla Korona przechodzi do jego najbliższego krewnego płci męskiej według porządku starszeństwa. Dotyczy to w pierwszej kolejności poszczególnych osób w jednej linii dynastycznej, w dalszej zaś jej linii bocznych (*las branches collatérales*), z których najbliższa staje się nową linią starszą w razie wygaśnięcia poprzedniej: w ten sposób po wygaśnięciu Kapetyngów nastali Walezjusze, a po wygaśnięciu Walezjuszy – Burbonowie.

¹⁸ Jego pogłosem jest jeszcze wywód abpa Canterbury w scenie 2 aktu I *Henryka V* Szekspira, który w ten sposób uspokaja sumienie króla czy może on praw „swoich” bez grzechu dochodzić.

¹⁹ F. Bouscau, dz. cyt..

²⁰ *Ibidem*.

Ósma konkluzja: w królestwie francuskim następstwo tronu jest oparte jedynie na prawie zwyczajowym i wynika z samej mocy tego prawa, a to w ten sposób, że sukcesja pierwotna przyznana jest męskiemu, pierwotnemu potomkowi linii prostej tych osób, po których obejmuje się tron, w braku zaś takiej linii potomkowi męskiemu z bocznej linii według bliższego stopnia pokrewieństwa. [...] ²¹.

5) **Zasada bezpośredniości sukcesji** (*règle de la instantanéité de la succession*), zwana też **zasadą kontynuacji Korony** (*règle de la continuité de la Couronne*), oznaczająca, iż z chwilą śmierci króla jego prawowity następca staje się natychmiast królem. W prawie statutowym potwierdzają to dwa ordonanse Karola VI – z 1403 i 1407 roku ²². Tę zasadę wyrażają dwa sławne adagia: okrzyk *Le Roi est mort; vive le Roi!* oraz *Le Roi ne meurt jamais* – tzn. nie umiera mistyczne ciało króla, tożsamy z mistycznym ciałem królestwa ²³, które łączy się natychmiast z fizycznym ciałem sukcesora. Koronacja nie jest warunkiem koniecznym stania się królem, gdyż to moc zwyczaju (*la force de la coutume*) czyni królem; wystarczy zwykła deklaracja legistów potwierdzających obecność króla. Inaczej mówiąc, „Francja ma zawsze swojego króla, a król ma zawsze swoje królestwo”: nie ma ani ułamka sekundy, w którym panowałyby bezkrólewie. Wyraża to również obyczaj, iż następca, członkowie Parlamentu (Paryskiego), kanclerz królestwa i seneszał (pierwszy oficer) nie noszą żałoby po zmarłym królu, albowiem wszyscy łącznie są inkarnacją zasady nieprzerwanej ciągłości wypełniania funkcji królewskiej; fizyczne ciało zmarłego króla oplakują natomiast królowa wdowa i jego pozostałe dzieci.

Z zasady kontynuacji oraz z rozróżnienia pomiędzy fizyczną a mistyczną osobą króla wynikają trzy ważne okoliczności: a) permanentna ważność aktów legislacyjnych poprzednika, dopóki nie zostaną one uchylone nowym rozporządzeniem; nie dotyczy to natomiast przywilejów, które dla ważności muszą być potwierdzone przez następcę; b) nadane przez poprzednika szarże oficerskie wracają do dyspozycji Korony, ale są milcząco potwierdzone przez nowego króla; c) nowy król nie jest zobowiązany do spłacania prywatnych długów swojego poprzednika, chyba że przy zaciąganiu pożyczki nastąpiło takie zobowiązanie, ale i wówczas nie może obciążać kosztami ich spłaty domeny publicznej.

6) **Zasada niedysponowalności Korony** (*règle de l'indisponibilité de la Couronne*) w ścisłym sensie – opisana wyżej. Można ów wywód uzupełnić podsumowującą, 24 konkluzją Jeana de Terrevermeille'a: Dwudziesta czwarta konkluzja: król Francji nie może wydawać ordonansu lub ustawy, na skutek której sukcesja w królestwie stawałaby się patrymonialna lub dziedziczna; jedynie prawo zwyczajowe może to wprowadzić.

²¹ Statutowa teoria..., s. 52.

²² Zob. J.-M. Carbasse, G. Leyte (éds.), dz. cyt., s. 68–73.

²³ Zob. E. Kantorowicz, *Dwa ciała króla. Studium ze średniowiecznej teologii politycznej*, przeł. M. Michalski i A. Krawiec, Warszawa 2007.

Ta konkluzja wywodzi się z zasady, że zwyczaj obowiązujący w tej sprawie został wprowadzony za zgodą trzech stanów oraz całego mistycznego ciała państwowego, do których kompetencji na zasadzie prawa pospolitego należą kwestie ustanowienia i elekcji króla. [...]. **Godności królewskie należą do całego mistycznego ciała państwowego królestwa** [podkr. moje – J.B.], podobnie jak godności kościelne należą do Kościoła; nie może zatem głowa państwa czynić niczego, co byłoby ze szkodą dla tych, do których godności należą, lub co byłoby przeciwne ich woli [...]. Królestwo i wybór władców należą zresztą [...] do ludu [...]. Nie wolno zatem królowi zmieniać tego, co postanowiono jako publiczny statut królestwa [...] ²⁴.

7) **Zasada katolickości (*règle du catholicité*)** króla, który musi być także zrodzony w kanonicznie ważnym małżeństwie katolickim ²⁵. Katolickość króla nie jest nawet zwykłym zwyczajem pośród innych zasad następstwa tronu, ale zasadą pierwotną, manifestowaną przez wzniosłość tradycji duchowej, sformalizowanej w rycie koronacyjnym ²⁶. Od czasu nawrócenia ostatniego pogańskiego władcy Franków Chlodwiga – i zarazem, po przyjęciu przezeń chrztu, pierwszego katolickiego władcy na barbarzyńskim i zarianizowanym podówczas Zachodzie, oraz od zawarcia przez frankijskich królów, jako „Nowych Dawidów”, „nowego przymierza” z papieżem, wreszcie w świetle sakramentalnego i sakralnego charakteru namaszczenia królów Francji, zasada ta była przez wieki tak oczywista, że nikt nie widział potrzeby jej potwierdzenia jakimś uroczystym aktem czy oświadczeniem albo w wywodach jurystów na temat „statutowej teorii następstwa” w królestwie. Stało się to konieczne dopiero w czasie religijnego rozdarcia wprowadzonego przez protestantyzm i w obliczu faktu, że najbliższym krewnym ostatniego bezdzietnego Walezjusza – Henryka III – był książę protestancki, Henryk Burbon, król Nawarry. Tę zasadę katolickości, jako integralną część praw fundamentalnych królestwa – i zarazem nierozłącznej unii królestwa Francji ze Świętym Kościołem Rzymskim – potwierdziły zatem dopiero w 1588 roku Stany Generalne obradujące w Blois pod przewodnictwem Henryka III ²⁷. W efekcie, jak wiadomo, Henryk Burboński mógł wejść w prawa króla Francji dopiero po wyrzeczeniu się kalwinizmu i powrocie na łono Kościoła.

Bibliografia

Monografie:

- Barbey Jean, *Être Roi. Le Roi et son gouvernement en France de Clovis à Louis XVI*, Paris 1992.
Barbey Jean, *La Fonction royale. Essence et légitimité d'après les Tractatus de Jean de Terrevermeille*, Paris 1983.

²⁴ Statutowa teoria..., s. 52–53.

²⁵ Wyznawanie wiary katolickiej nie jest jednak obligatoryjne dla wszystkich poddanych króla Francji.

²⁶ Zob. R. Villers, *Aspects politiques et juridiques de la loi de catholicité (1589–93)*, „Revue d'Histoire du Droit” 1959, s. 196–213; J.-P. Brancourt, *Légitimité et catholicisme*, „Vu de haut” 3 (1984), s. 35–43.

²⁷ Zob. J.-M. Carbasse, G. Leyte (éds.), dz. cyt., s. 88–89.

- Barbey Jean, Bluche Frederick, Rials Stephane, *Lois fondamentales et succession de France*, Paris 1987.
- Beaune Colette, *Histoire et politique: la recherche du texte de la loi salique de 1350 à 1450*, [w:] *Actes du CIVe Congrès national des Sociétés savantes*, Tours 1979.
- Bloch Marc, *Królowie cudotwórcy. Studium na temat nadprzyrodzonego charakteru przypisywane-go władzy królewskiej zwłaszcza we Francji i w Anglii*, Warszawa 1998.
- Bonnefin Aime, *La Monarchie française, 987–1789: constitutions, lois fondamentales*, Paris 1987.
- Kantorowicz Ernst, *Dwa ciała króla. Studium ze średniowiecznej teologii politycznej*, przeł. M. Michalski i A. Krawiec, Warszawa 2007.
- Lemaire Andre, *Les lois fondamentales de la monarchie française, d'après les théoriciens de l'ancien régime*, Paris 1907, reprint: Genève 1975.
- Schedgen Helmut, *Die Französische Thronfolge (987–1500): der Ausschluss des Frauen und das salische Gesetz*, Bonn 1976.
- Theis L., *Loi salique : il n'y aura pas de reine de France*, Bordeaux 2007.
- Viard Jean, *Philippe de Valois et la succession au trône au Moyen Âge*, Paris 1921.

Prace zbiorowe:

- L'État royal, XIIIe–XVIIIe siècles. Une anthologie*, J.-M. Carbasse, G. Leyte (éds.), Paris 2004.
- Powszechna historia państwa i prawa*. Wybór tekstów źródłowych. Wyboru dokonali M.J. Ptak i M. Kinstler, Wrocław 1996.

Artykuły:

- Barbey Jean, *Légitimité et légalité*, „Feuille d'Information Légitimiste” 1993, nr 112/113.
- Brancourt Jean-Pierre., *Légitimité et catholicisme*, „Vu de haut” 3 (1984).
- Bouscau Franck, *Les lois fondamentales du Royaume de France*, <http://www.viveleroy.fr/Les-lois-fondamentales-du-Royaume,123.html>.
- Manifest Legitymistyczny*, przeł. E. N. i M. K., „Pro Fide Rege et Lege” 1992, nr 1(12).
- Aspects politiques et juridiques de la loi de catholicité (1589–93)*, „Revue d'Histoire du Droit” 1959.
- Viollet Paul, *Comment les femmes ont été exclues en France de la succession à la Couronne*, „Mémoires de l'Académie des Inscriptions”, 34 (1893).